

ZAGREB

Zagreb'de yeni bir cami

İslâm Merkezi günümüzde de faaldir. İslâm Merkezi'nin idaresinde Zagreb ve Hırvatistan müslümanları için Boşnakça eğitim yapan İmam-Hatip Lisesi mevcuttur. Hırvatistan Başmüftülüğü'nün idaresi bu merkezden yürütülmektedir ve aynı zamanda Saraybosna'daki dinî idare olarak bilinen "rijaset"e bağlıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, V, 513-515; S. Skulj, *Zagreb u Poršlosti i Sadašnjosti: 1093-1928*, Zagreb 1928, tür.yer.; J. Dobronić, *Zagrebački Gornji Grad-Nekad i Danas*, Zagreb 1967, tür.yer.; I. Kampuš – I. Karaman, *Tisućljetni Zagreb, od Davnih Naselja do Suvremenog Velegrada*, Zagreb 1975, tür.yer.; L. Dobronić, *Biskupski i Kaptolski Zagreb*, Zagreb 1991, tür.yer.; Franjo Buntak, *Povijest Zagreba*, Zagreb 1996, tür.yer.; N. Močanin, *Slavonija i Srijem u Razdoblju Osmanske Vladavine*, Slavonski Brod 2001, tür.yer.; I. Kampuš v.dğr., "Zagreb", *Enciklopedija Jugoslavije*, Zagreb 1971, VIII, 580-598.

NENAD MOČANIN

ZAĞANOS PAŞA

(ö. 868/1464 [?])

Osmanlı vezîriâzâmı.

Hayatının ilk yılları hakkında bilgi yoktur. Bazı araştırmalarda Rum, Arnavut veya Türk asıllı diye tanıtılır. Vakfîyesinde adının Zağanos b. Abdullah şeklinde geçmesi devşirme olduğuna işaret eder. Bir kısım literatürde adı Zağanos Mehmed olarak zikredilir. Ancak çağdaş kaynaklarda Mehmed adı yer almaz. Dönemin bazı İtalyan kaynaklarında Arnavut asıllı olduğu ve sarayda yetiştiği bildirilir. Bu sonuncu bilgi daha doğru kabul edilebilir. Onun Fetret döneminde Çelebi Mehmed ile Mûsâ Çelebi arasındaki mücadeleler sırasında adı geçen ve Emîr Süleyman'ın oğlunun

lalesi olan Terzibaşı Zağanos (Âşıkpaşa-zâde, s. 149) olabileceği yolundaki bilgiler muhtemelen doğru değildir. Tarihî kayıtlara göre ilk resmî görevi hazinedarbaşılığıdır; buna göre II. Murad döneminde saraya alınmış ve burada yetişmiş olmalıdır. Kısa bir süre sonra hazinedarbaşılıktan Zilkade 843'te (Nisan 1440) Arvanit-ili sancak beyliğiyle taşra hizmetine çıktığı anlaşılmaktadır. Bu durumda 1439'da II. Murad tarafından yapılan değişiklikler sırasında üçüncü vezir olduğu şeklindeki bilgiler (Babinger, s. 31) yanlıştır. Zağanos Paşa'nın adı özellikle II. Murad'ın, oğlu lehine tahttan feragat ettiği dönemde ön plana çıkar. Sancak beyliği sırasında II. Murad'ın Belgrad kuşatmasına katılmış ve ardından Macarlar'ın 1442-1443'te gerçekleştirdikleri karşı saldırılarda da muhtemelen orduda bulunmuştur. Son derece sıkıntılı geçen bu dönemde vezirlik makamına getirilmesinin sebebi söz konusu mücadelelerde gösterdiği başarılarla bağlanabilir. Büyük ihtimalle ya bu tarihlerde veya biraz sonra II. Murad'ın kızıyla (Fatma Sultan) evlenmiştir. II. Mehmed ile nasıl tanıştığı ve onun en yakın adamları arasına nasıl girdiği konusunda herhangi bir bilgi yoktur. Bununla beraber tahta ilk çıktığında henüz on iki yaşında bulunan ve ağabeyi Şehzade Alâeddin'in vefatı üzerine tek veliaht olarak kalan II. Mehmed'e bağlanıp Hadım Şehâbeddin Şâhin Paşa ile birlikte güçlü vezîriâzam Çandarlı Halil Paşa'ya karşı siyasî bir muhalefet teşkil ettiği bilinmektedir.

Zağanos Paşa, II. Mehmed'in 1444-1446 yılları arasındaki ilk saltanatında onun tahtta güçlü bir şekilde yerleşmesini sağlamaya çalıştı ve sürekli biçimde onu daha atak bir siyaset izlemeye teşvik etti. Bu durum Çandarlı Halil Paşa ile olan anlaşmazlığı ve çekişmeyi iyice tırmandırdı. Zağanos Paşa'nın da içinde bulunduğu grup, Varna Savaşı sırasında II. Murad'ın tekrar ordunun başına çağırılması meselesine taraftar değildi. Fiilen hükümdarlık makamında bulunan II. Mehmed'in bizzat sefere iştirak etmesini, hem onun saltanatını kuvvetlendirmek hem de kendilerinin Çandarlı Halil Paşa'ya karşı güç kazanmalarını sağlamak için teşvik ediyorlardı. Ancak Halil Paşa ağırlığını koyarak II. Murad'ın yeniden ordunun başına geçmesini temin etti. Varna Savaşı'nın ardından Halil Paşa'nın muhalefetine rağmen II. Murad'ın tahta geçmemesi ve oğlunu yerinde bırakması Zağanos Paşa için önemli bir başarı sayılır. Fakat mücadele, 1446'da Halil Paşa'nın II. Murad'ı yeniden başa geçmeye

ikna ederek II. Mehmed'in tahttan indirilmesiyle sonuçlanınca Zağanos Paşa ve Şehâbeddin Paşa merkezden uzaklaştırıldı. Zağanos Paşa muhtemelen emekliye sevk edilip Balıkesir'e gönderildi. Onun tahttan indirildikten sonra Manisa'ya yollanan Mehmed'in yanında bulunduğu dair bilgiler de vardır. Ancak Manisa'ya gidişi daha sonra gerçekleşmiş olmalıdır. Bazı Osmanlı kaynaklarında hem Zağanos hem de Şehâbeddin Paşa, Manisa'da bulunan II. Mehmed'in atabegi, lalesi, veziri gibi unvanlarla anılır.

Tahtın tek adayı olan II. Mehmed'in yetişmesinde ve ilerisi için ne gibi işlerin yapılacağına planlanmasında Zağanos Paşa etkili bir rol oynadı. İstanbul'un fethi için ilk fikrî hazırlıklar da muhtemelen bu sırada gerçekleştirildi. Dönemin Bizans kaynaklarında Zağanos Paşa'nın II. Mehmed'i İstanbul'un alınması için teşvik ettiği ve bu işe büyük bir güçle sarılmasını sağladığı açıkça belirtilir. II. Mehmed 1451'de ikinci defa tahta çıktığı sırada Zağanos Paşa'nın onun yanında bulunup bulunmadığı konusunda kaynaklarda açıklık yoktur. Ancak Çandarlı Halil Paşa'yı vezîriâzamlık makamında tutan II. Mehmed'in kısa bir süre sonra Zağanos Paşa'yı yeniden vezirlik makamına getirdiği bilinmektedir. Zağanos Paşa'nın, tekrar iktidarda söz sahibi olduğunda II. Mehmed ile daha önce planlanan işler üzerinde çalışmaya başladığı tahmin edilebilir. Padişahla birlikte Karaman seferine katılan Zağanos Paşa, dönüşte İstanbul'un fethinin ilk önemli adımı sayılan Rumeli hisarının yapımı işinde mühim bir rol üstlendi, gereken malzemelerin teminiyle görevlendirildi, ayrıca diğer vezirler gibi hisarın bir kulesinin inşası bizzat ona verildi.

Zağanos Paşa'nın inşa ettiği kısımda bir Muharrem 856 (Ocak-Şubat), diğeri Rebîülâhîr 856 (Nisan-Mayıs 1452) tarihli iki kitâbesi bulunmaktadır. Kitâbelerde unvanı "vezîrül-muazzam" şeklinde geçer. Bu husus onun II. Mehmed nazarındaki durumunu açık şekilde gösterir. İstanbul'un fethi hazırlıkları esnasında araç gereçlerin sağlanmasında, yeni muhasara aletlerinin yapımında büyük gayret gösteren Zağanos Paşa ayrıca fethi muhalefet edenlere karşı sürekli II. Mehmed'in yanında yer aldı. Kuşatma sırasında stratejik açıdan büyük öneme sahip Halic surları karşısındaki keşimde Galata-Kasımpaşa sirtlarında konuşlandı. Burada kurduğu, içinde havan topları bulunan bataryalarla limandaki Bizans ve İtalyan gemilerinin hareketini önlemeye çalıştı. Donanmanın karadan yü-

rütölmesi içinde de önemli bir rol üstlendi. Onun kuşatmanın en kritik yerinde yardım gemilerinin limana girdiği 20 Nisan gecesi Osmanlı ordugâhında yaşanan sıkıntılı saatlerde muhaliflere karşı direnip kararsızlık içinde bulunan II. Mehmed'i yeniden şevke getirdiği ve muhasaranın devamını sağlamada pay sahibi olduğu bilinmektedir. Özellikle kuşatmanın son günlerinde umumi hücumun yapılacağı sırada Batı'dan gelen endişe verici haberler üzerine yapılan toplantıda Bizans'a yardım gelmesinin mümkün olmayacağını, Bizanslı müdafilerin iyice zayıflatıldığını, surların da çökertildiğini söyleyerek telâş ve endişeyi yatıştırdığı ifade edilmektedir. Ayrıca İstanbul'a girilmesinin ardından Galata'daki Cenovalılar'ın teslim olmasını sağladığı ve onlara verilen ahidnâmeyi hazırladığı belirtilmektedir.

Fetihten sonra görevinden alınıp idam edilen Çandarlı Halil Paşa'nın yerine Zağanos Paşa vezîriâzamlık makamına getirildi. Böylece siyasi itibarı doruk noktasına ulaştı. Hatta kızını II. Mehmed'e vererek onun kayınpederi oldu. Chalkokondyles, Zağanos Paşa'nın elde ettiği büyük gücü ifade ederek II. Mehmed'in evlendiği kızının aslında Mahmud Paşa'ya nişanlanmış olduğunu, padişahın devreye girmesiyle bunun bozulduğunu yazarsa da bu bir karıştırmadan kaynaklanmaktadır. Zira Zağanos Paşa'nın bir diğer kızının Mahmud Paşa ile evlendirildiği bilinmektedir (*Kritovoulos Tarihi*, s. 279). Chalkokondyles'in bir başka hatası da Zağanos Paşa ile II. Mehmed'in kızının evlendirildiğini ileri sürmesidir, çünkü II. Mehmed'in bu sırada henüz yetişkin bir kızının bulunamayacağı düşünüldüğünde bunun kız kardeşiyle olan evliliğe işaret ettiği söylenebilir. Zağanos Paşa vezîriâzamlık makamında fazla uzun kalamadı. İbn Kemal onun 1456'daki Belgrad kuşatmasına vezîriâzam sıfatıyla katıldığını belirtir (*Tevârih-i Âli Osmân*, VII, 121), bu da uğranılan başarısızlık sebebiyle azledildiğini düşündürür. H. İnalçık, Safer 859'da (Ocak-Şubat 1455) vezîriâzamlık makamında Mahmud Paşa'nın bulunduğunu, Zağanos Paşa'nın bu tarihte azledilip Balıkesir'e sürüldüğünü belirtir. Ayrıca II. Mehmed'in siyasetini sonuna kadar destekleyen ve onunla akrabalık kurmuş olan Zağanos Paşa'nın ansızın görevden alınmasını Halil Paşa'ya karşı yapılan hareketin doğurduğu memnuniyetsizliği gidermeye yönelik bir manevra kabul eder (*Fatih Devri*, s. 135). Hatta II. Mehmed onu görevden alırken kızını da boşamıştır (*Kritovoulos Tarihi*, s. 279). Her hâlû-

kârda Zağanos Paşa'nın ilk devşirme asıllı vezîriâzam olduğu açıktır. Bazı kaynaklarda onun vezîriâzamlar listesine dahil edilmemesi (Danışmend, V, 10) doğru değildir.

II. Mehmed, Zağanos Paşa'yı yakının da tutmamakla birlikte ona taşrada bazı önemli görevler vermeyi ihmal etmedi. Chalkokondyles'e göre Gelibolu sancak beyliğine ve kaptan-ı deryâliğe getirilen Zağanos Paşa bazı askerî faaliyetlerde bulundu; bilhassa bu kesimde yağma ve tahribatta bulunan meşhur bir korsanı takip edip yakalattı. 1459 Ekiminde Semadirek ve Taşoz'daki Latinler'e karşı başarılı seferler düzenledi, adaları ele geçirdi, halkını da İstanbul'a yerleştirdi (*Kritovoulos Tarihi*, s. 443). Onun 1457'de Tesalya ve Mora'da bir süre idarecilik yaptığına dair kayıtlar vardır. Fakat asıl II. Mehmed'in ikinci Mora seferinde önemli görevler aldığı bilinmektedir. Turahanoğlu Ömer Bey'in yerine Tesalya sancakbeyi olan Zağanos Paşa, Mora'ya yönelik harekât sırasında Holmiç'i ve Kalavrita'yı ele geçirdi, fakat halka karşı sert hareketleri yüzünden II. Mehmed tarafından azledilip yerine Hamza Bey getirildiyse de biraz sonra yeniden bu göreve tayin edildi. Atina dükalığının son parçasını teşkil edilen İstefe yöresinin idarecisi II. Franco'yu II. Mehmed'in emriyle bertaraf etti. Böylece dükalık tamamıyla Osmanlı topraklarına katılmış oldu. Zağanos Paşa'nın bunun hemen ardından II. Mehmed'in Trabzon seferinde bulunmuş

olması da mümkündür. Bugün Trabzon şehrinin topografyasında Zağanos Paşa adını taşıyan yerlerin varlığı (Zağanos Paşa Köprüsü, Zağanos Paşa deresi, Zağanos Paşa mahallesi vb.) bunu gösterir. Hatta Makedonya taraflarında idareci iken II. Mehmed'in emriyle 1463'te Trabzon imparatorunun kızı Anna'nın kendisine verildiğine dair kayıtlar vardır. Bir rivayete göre müslüman olmayı reddeden Anna'yı kısa bir süre içinde hareminden uzaklaştırmıştır. Zağanos Paşa muhtemelen 868'de (1464) veya bu tarihten az sonra vefat etti. Türbesi Balıkesir'de yaptırdığı caminin hemen dışında bulunmaktadır. Kurduğu vakfa ait mülklerin çoğu Balıkesir'de ve Manisa'dadır. Balıkesir'de bir cami yaptırmış, 865'te (1461) tamamlanan cami için 866 (1462) tarihli bir vakfiye düzenleyerek gelirlerini tayin etmiştir (bk. ZAĞANOS PAŞA KÜLLİYESİ). Zağanos Paşa'nın Mehmed ve Ali Çelebi adlı iki oğlunun adı kaynaklarda yer alır.

BİBLİYOGRAFYA :

Dukas, *Tarih: Anadolu ve Rumeli 1326-1462* (trc. Bilge Umar), İstanbul 2008, s. 196, 213, 262-263; *Kritovoulos Tarihi: 1451-1467* (trc. Ari Çokona), İstanbul 2012, s. 135, 137, 207, 219, 243, 279, 443; Aşıkpaşazâde, *Tarih* (Atsız), s. 149; L. Chalkokondyles, *Histoire de la decadence de l'empire grec et établissement de celui des turcs* (ed. B. De Vigenere), Rouen 1860, s. 159-160, 182, 186-188; İbn Kemal, *Tevârih-i Âli Osmân*, VII, 34, 121; Halil İnalçık, *Fatih Devri Üzerine Tetkikler ve Vesikalar*, Ankara 1954, s. 80, 85-86, 104-106, 120-122, 135; Danışmend, *Kronoloji*², V, 10; Muharrem Eren, *Zağnos Paşa*, Balıkesir 1994; Fr. Babinger, *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı* (trc. Dost Körpe), İstanbul 2003, s. 31, 161-162, 164-166, 206; A. Pertusi, *İstanbul'un Fethi I: Çağdaşların Tanıklığı* (trc. Mahmut H. Şakiroğlu), İstanbul 2004, s. 171-172, 181-184; Ali Himmet Berkî, "İslâm'da Vakıf: Zağanos Paşa ve Zevcesi Nefise Hatun Vakfiyeleri", VD, sy. 5 (1960), s. 19-37; A. G. C. Savvides, "Notes on Zağanos Pasha's Career", *Journal of Oriental and African Studies*, X (1999), s. 144-147; a.m.f., "Zağhanos Pasha", *El*² (İng.), XI, 384; Nahide Şimşir, "XVIII. Yüzyılda Zağanos Paşa'nın Balıkesir'deki Vakıfları Hakkında Notlar", TDA, sy. 164 (2006), s. 139-146. FERİDUN EMECEN

Zağanos Paşa Türbesi – Balıkesir

ZAĞANOS PAŞA KÜLLİYESİ

Balıkesir'de ilki
XV. yüzyılın ikinci yarısında
Vezîriâzam Zağanos Paşa tarafından
yaptırılan külliye.

Fatih Sultan Mehmed devri vezîriâzam ve kumandanlarından Zağanos Paşa tarafından 865 (1460-61) yılında inşa ettirilmiştir. Günümüzde cami, türbe, muvakkithâne ve hamamdan oluşan külliye